

dr. Vonsik Gyula

MŰVELTSÉG ÉS IZLÉS

A műveltség és művelődés kapcsán, legyen az egyén, társadalmi réteg, vagy az egész társadalom, általában a következőkről kell beszélni: tudományos ismeretekről és azok elsajátításának szintjéről; művészetben és irodalomban való jártasságról; technikai vívmányok ember életében elfoglalt helyéről és azok tudatos használatának színvonaláról, izlésről, mint az ember egész élettevékenységét átható, továbbá az emberek társadalmi érintkezésének formáiról és tartalmáról, az ebben lévő szokásokról és erkölcsi normákról; beszélni kell az életmódban megnyilvánuló műveltségi összetevőkről; az emberi képességek kihasználhatóságának fokáról, stb. Amikor ezeket a kérdéseket vizsgáljuk, kétféleképpen tehetjük: vagy a mindennapi empirikus vizsgálódás alapján, vagy pedig elméleti alapon, az itt ható törvényszerűségek felkutatásával. Mindkét irányu vizsgálódás megegyezik viszont abban, hogy alapját a dialektikus materialista szemlélet adja.

Ebben az értelemben az izlést, mint esztétikai értelemben vett értékelést és mint a gyakorlatban megjelenő szépség törvényei szerinti cselekvést, úgy tekintjük, mint az ember műveltségének részét. Ahogyan a műveltség egészét az ember mindennapi tevékenységében tesszük vizsgálat tárgyává, ugyanúgy a műveltség részét képező izlést is csak így közelíthetjük meg.

A társadalmi fejlődés folyamatában az esztétikailag jelentős tárgyak köre is állandóan kiszélesedik, változnak az esztétikai értékekről kialakult elképzelések, végbemegy a régi izlésbeli kritériumok átértékelése. Tekintet nélkül az izlésértékek és ítéletek emocionális-individuális ismételhetetlenségére, azok szervesen kapcsolódnak az ember esztétikai, politikai és filozófiai nézeteihez és végsősoron a társadalmi értékek, az emberek társadalmi viszonyainak sokoldalúsága határozza meg. Ezért ahogyan az egész műveltség esetében elfogadjuk, hogy elhatalmasodását a történelmi fejlődés adott szakaszában meghatározza az abban az időben uralkodó termelési mód és ezen belül a társadalmi viszonyok, ugyanezen az alapon vizsgálhatjuk a műveltség egyik alkotórészét, az izlést.

Műveltségfelfogásunk néhány alapelve

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy a műveltség sem létezik a társadalomtörténeti folyamatokon kívül. A műveltség nem valami különálló része, vagy tartozéka a társadalmi valóságnak, a társadalom mozgását meghatározó folyamatoknak, hanem szervesen beletartozik azokba. A műveltség mindenféle emberi tevékenység része, ott van jelen, ahol az ember tevékenykedik, abban és úgy van jelen, ahogy és amit az ember csinál. A műveltség az egyén kulturája. Ahogyan a kultúra a társadalomra, mint egészre vonatkozik, ugyanígy a műveltség is az egész emberrel kapcsolatos és nem annak egyes tulajdonságaival. Amikor a

kulturát úgy tekintjük, mint a valóság oldalát, ami a társadalmi jelenségek mindegyikében jelen van, akkor egyben azt is meghatározzuk, hogy a műveltség, mint az egyén kulturája és vele együtt a kultúra központi figurája az ember.

A műveltség bele van szőve az emberek társadalmi életébe, abból csak gondolatilag vonatkoztatható el. Pl. az esztergályos munkáját többféle módon közelíthetjük meg. Vizsgálhatjuk közgazdasági szempontból, vagyis a termelés gazdasági oldalát emelhetjük ki, akkor arra vagyunk kíváncsiak, mit termel, mennyit termel, milyen a termelékenység, milyen a termelés gazdaságossága, stb. Ugyanezt a munkát vizsgálhatjuk politikai aspektusból is, pl. a tulajdonviszonyok szempontjából, az elosztási viszonyok összefüggésében, a termelés közben megvalósuló alá-fölé rendeltség szempontjából, stb. Végül ugyanezt az esztergályos munkát vizsgálhatjuk a műveltség aspektusából, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy mennyi ebben a munkában a szellemi hányad, milyen ismeretek szükségesek hozzá, milyen készséget és képességeket tételhez fel, mennyire van jelen benne a szép törvénye szerinti alkotás, stb. Az adott emberi tevékenységnek tehát csak különböző aspektusai lehetnek, amelyeket csak gondolatilag lehet elvonatkoztatni, és a vizsgálódás önálló tárgyává tenni.

Amikor azonban aláhúzzuk, hogy a műveltség nem létezhet társadalmi, történeti folyamaton kívül, ugyanakkor alá kell azt

is huzni, hogy a műveltség az adott társadalmi, történeti folyamatok által mindig determinált. Ha napjainkban a társadalmi, történeti folyamatok lényegét kutatjuk, akkor azt kell mondani, hogy alapvetően két forradalmi változás nyomja rá bélyegét. Az emberiség jelenleg a szocialista forradalom korát éli, és ezzel együtt a tudományos-technikai forradalom korát is. A szocialista forradalom az ember és társadalom viszonyába hoz létre gyökeres változást, a tudományos technikai forradalom viszont alapvetően változtatja meg az ember természettel folytatott anyagcseréjét és életmódját.

A műveltség, annak belső tartalmi arányai és egymást kölcsönösen meghatározó voltak az általános összefüggéseken kívül történelmileg tehát mindig konkrétan jelennek meg, magán hordva az adott kor minden meghatározó jegyét. Vagyis a műveltség mindig egységes egésznek alkot, de ez az egység minden időben más és más arányokat, különböző kapcsolódási viszonyokat foglal magába. Az általánosan jellemző mozgás keretei között éppen ezért minden időben csak a legáltalánosabb összefüggéseket lehet és érdemes kimutatni.

Ezen túl még egy dolgot kell nyomatékosan aláhuzni: korunk a rohamos fejlődés kora. A műveltség korszerűségének meghatározásánál pl. nem vonhatjuk ki magunkat ez alól a korhatás alól. Bármely időpontban határozzuk is meg pl. a korszerűnek tartott ismeretek körét, a korszerűnek vallott készségek összességét, a fejlett izlést, stb., a társadalom gyakorlati szükségletei, a tudomány, a technika gyors fejlődése, a

művészetek, általában a gyors haladás hamarosan korszerűtlené teszi azt. Ezért a korszerűséget, mint tartalmi követelményt az állandó dinamizmus jellemzi, amely dinamizmus állandó kölcsönviszonyban van a megoldandó gyakorlati feladatokkal.

1.

A műveltség tartalom szerinti felosztásakor megtaláljuk benne az ismereteket - ideológiai, szakmai, általános ismeretek -, készséget az ismeretek felhasználására, szilárd világnézetet, vagyis meggyőződést, meghatározott erkölcsiséget, fogékonyságot az új iránt, képességet a kor tendenciáinak le reagálására, a társadalomban való elhelyezkedésre, stb. Mindezek együttesen adják a műveltség tartalmát, belső struktúráját. A műveltség számunkra azt jelenti, hogy az egyén készen áll-e kora megértésére, változásainak befogadására. A műveltség minden esetben az adott kor megértését jelenti, jelenti a vele való azonosulási készség meglétét is. A műveltségbe tehát az ismereteken túl beletartozik a készenlét minden új befogadására, a képesség az új felhasználására.

A mi műveltség-eszményünk abból indul ki továbbá, hogy a műveltség az embernek nem egyik oldala, hanem az egész ember jellemzője is. Nemcsak az észre vonatkozik, hanem az érzelmre és akaratra is. A művelt ember tulajdonsága az önuralom, az indulatok megfékezésének képessége, kitartás és állhatatosság, a közösség számára elfogadható viselkedés, az öltözködésben megmutatkozó egyszerűség és korszerűség, stb.

Ezért a műveltségnek fontos összetevője a magatartás magas erkölcsi színvonala. Az egyén szellemi gazdagsága csak akkor jelent valóságos értéket, ha ezt a gazdagságot a társadalom nemes szolgálatának rendeli alá. Ezért a magas műveltség mindig párosul szocialista erkölcsiséggel.

Végül, a műveltség elszakíthatatlan kapcsolatban áll az emberek esztétikai izlésével. Nem szabad magunk elé képzelni a szocialista társadalom emberét úgy, hogy abból hiányzik a művészeti alkotásokban való tájékozódásnak képessége, vagy úgy, mint akinek nincs szépérzéke, esztétikai izlése, igénye.

A műveltség legfőbb tartalmi jegyeinek vázlatos felsorolása után feltétlenül ismételten alá kell huzni a tartalmi jegyek kölcsönös, egymást meghatározó voltát, összefüggését. A műveltségtartalmak között viszonylagos egység uralkodik mindig. A műveltség viszonylagos egységét a társadalmi gyakorlat történelmileg körülhatárolt volta mellett az ideológiai töltés, a világnézet adja. Ezért a műveltség egységes egészet alkot, nem csupán ismeretek halmazát jelenti, nem egymás mellé rakott információt, nem is egymásnak teljesen ellentmondó rendszereket és tartalmakat.

Gyakran még ma is a művelődési tevékenységet leszűkítik az irodalom és a művészetek elsajátítására. Nem egyszerűen féledékenységből teszik ezt, hanem egy le nem győzött ideológia alapján. E korlátozás jellegzetesen polgári szemléletből fakad, gyökerei a romantikus kultúra-fogalomhoz vezetnek vissza.

Ez a szemlélet állította szembe a tudással, a valóság tényeivel a lélek kulturáltságát. Ezen belül a szellemtörténeti, majd az ujkantiánus filozófia kulturfogalma csak annyiban tért el, hogy az emberre és a társadalomra vonatkozó tudományos ismereteket is bekapcsolta szubjektív idealista alapon. A műveltség értéke szerint csak szellemi élmény, vagy másképpen az "örök értékek" átélése, függetlenül a társadalmi lét objektivitásától.

A multból örökölt régi műveltség-ideál mivel kizárólagosan kulturérték-centrikus volt - ezen belül is művészetcentrikus -, fel sem tette azt a kérdést: mi a műveltség szociális szerepe. Ebben a felfogásban a műveltség az ember külsődleges tartozéka volt, nem került szerves kapcsolatba a gyakorlati tevékenységgel. Okát elsősorban a fizikai és szellemi munka különbözőségében és szembenállásában kell keresni. Ezért kerültek a művelődés folyamatának első helyére az irodalmi és művészeti ismeretek, és szorultak hátra a tevékenység konkrét formáihoz közelálló tudományos és gyakorlati ismeretek. A műveltségnek ilyenfajta felfogása lehetetlenné tette, hogy az ember a valóságból jövő külső hatásokra való reagálásban önállóan megadhassa a választ.

Felfogásunk szerint a műveltség olyan tényezője az embernek, amely létével lehetővé teszi az ember számára jelenének megértését, a jövő célkitűzéseinek megfogalmazását és annak megvalósítását. Mi azt valljuk, hogy az egyén és a társadalom műveltségi szintjét a társadalom rendszerének szociális-gaz-

dasági jellege, anyagi-technikai bázisainak fejlettsége, a nép ragaszkodása a maga korának haladó eszméihez, a tömegek politikai tudatossága, a humanista eszményekhez való hűsége, az osztályöntudatának fejlődése határozzák meg, s az, hogy a nép milyen fokon sajátította el a tudományos, materialista világnézetet.

A műveltség a maga egészében alapvetően magán hordja a kor és az adott társadalom jegyeit, az igazi műveltség voltaképp helyes mértéket keres, s nemcsak tudást s javakat, hanem inkább harmóniát, s boldogságot akar teremteni. Azt mondhatnánk tehát, hogy az igazi műveltség az egyes embernek s a társadalomnak, legszélesebb értelemben pedig egész történelmi korszak haladását szolgálja. Ez egyben azt is jelenti, hogy a műveltség legfőbb kritériuma a gyakorlati tevékenységben való jelenlét. A műveltség ilyen funkcionális felfogásához szorosan hozzátartozik, hogy a műveltséganyag elemeinek kapcsolatát, összefüggését, szemléleti egészbe rendeződését, "gyakorlattá" válthatóságát tartjuk a műveltség igazi ismérvének.

2.

A műveltséget és annak korszerűségét meg lehet közelíteni a személyiség fejlődésének aspektusából is. A szocializmus embereszménye a mindenoldaluan fejlett egyén. Ez a mindenoldalúság olyan tartalmat jelent, ami lehetővé teszi a kornak, amiben az ember él, a megértését, a vele való azonosulási készséget, képességet az új befogadására és annak alkotására. Eb-

ben az összefüggésben a műveltség olyan tényezője az embernek, amely létével lehetővé teszi az ember számára jelenének megértését, a jövő célkitűzéseinek megfogalmazását és annak megvalósítását.

A probléma tárgyalásánál tehát abból a legáltalánosabb igazságból kell kiindulni, hogy önmagát az ember hozza létre mindenekelőtt környezetének megváltoztatásával; más és más társadalmi környezetet és létfeltételeket teremtve mindig újja teremti magát. Az ember nem valami misztikus lényeg megnyilatkozása, nem az isten gyermeke, teremtménye. Nincs semmilyen ember feletti emberi természet, amely a történelmi fejlődést megszabná.

Az új típusú ember kiemelkedik a maga szellemi szükségleteivel, amely a szocialista társadalom körülményei között szüntelenül növekedni fog. Szükségletei a legmagasabb szellemi szükségletek lesznek, és kapcsolatban fognak állni mindenekelőtt a tudományokkal, de a művészetekkel való foglalkozás törekvéseivel is, a valóság igazságaival, szépségeivel, esztétikai és etikai élményekkel stb. A magas műveltségi fejlett személyiség fogalmát jellemezve természetesen figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elsősorban nem olyan képességek-ből és tulajdonságokból tevődik össze, mint az, hogy az ember képes betartani a magatartás szabályait és megfelelően tud viselkedni a szokások és az udvariasság követelményei szerint; stb. - ahogy ezt mondani szokták, a "jóneveltség szabályai szerint."

Minden új a munkában születik, az anyagi és a szellemi javak létrehozásában, az ember tudatos formálásában. Az új ember, aki szellemileg fejlett, tudományosan és technikailag képzett, s akinek az ismeret az életének szerves része, akinek fejlett az izlése és magas szinten áll a moralitása - a munkában jön létre. A személyiség magasszintű műveltségének tartalma elsősorban a munka tiszteletével kezdődik, mind a saját, mind az idegen munka iránti tisztelettel, a munka és a dolgozó megbecsülésével, mivel a munka az életnek legnagyobb értelmét jelenti. A munka az **elsőszámu** alkotóhely a néptömegek számára, ahol a nép törvényei szerinti cselekvés is megvalósulhat. Lenin állhatatosan hangsúlyozta, hogy a nevelés, a műveltség, a tudás egész ügye nem más, mint az embereknek az alkotó munkához való szoktatása, ami egyúttal az új erkölcsi és izlésbeli nevelését is eredményezi. Az ilyen új műveltségnek egyik alapvető eleme a szocialista izlés és erkölcs. A magasszintű műveltség, a szocialista erkölcsi elvek megalkuvás nélküli szolgálatában, az emberi méltóság, kötelesség és becsület védelmében, a jó izlésben, a humanizmusért, és az igazságosságért vívott harcban, az igazság, szépség és a kollektívizmus ideáljának megerősítésében jelentkezik. Az új műveltség kifejeződik a tudomány iránti mély tiszteletben és annak hű szolgálatában, az önművelés és az önképzés iránti állandó törekvésben. Leggyakoribb félreértés, amikor a fejlett személyiségjegyeket a szellemi kultúra, a sokoldalú tudás területén keresik. Mindenekelőtt egyértelműen le kell szögezni, hogy a sokoldalúság nem egyszerűen

sokfajta ismeretet jelent. Az ismeretek - tudományos, technikai, művészeti, stb. - mennyiségének és mélységének fokozása bár igen fontos meghatározója az emberi fejlődésnek, de az ember tevékenysége szempontjából mégis csak egy oldalt fog át - az embernek mint gondolkodó lénynek az aspektusát. Az ember azonban nemcsak gondolkodik, hanem elsősorban tevékenykedik, - dolgozik, így, vagy úgy benne él a társadalomban, stb., ezentul tekinthető úgy is, mint biológiai lény, aki anyagcserét folytat, lakik valahol, szaporodik, stb. A mindenoldalu fejlettségbe mindezek az oldalak beletartoznak, vagyis az így felfogott mindenoldalu fejlődésnek lehetnek fokozatai, amelyek úgy számszerűségben, mint színvonalban ki-fejeződhetnek.

A mi műveltségeszményünk és a szocialista személyiség-ideálunk egybeesik. A mi műveltségeszményünk mindenekelőtt figyelembe veszi, hogy a műveltség az embernek nem egyik oldala, hanem az egész ember jellemzője. Nemcsak az észre vonatkozik, hanem az érzelmre és akaratra is. A művelt ember tulajdonsága az önuralom, az indulatok megfékezésének képessége, kitartás és állhatatosság, a közösség számára elfogadható viselkedés, az öltözködésben megmutatkozó egyszerűség és korszerűség, stb. Ezért a műveltségnek fontos összetevője a magatartás magas erkölcsi színvonala. Az egyén szellemi gazdagsága csak akkor jelent valóságos értéket, ha ezt a gazdagságot a társadalom nemes szolgálatának rendeli alá. Ezért a magas műveltség mindig párosul szocialista erkölcsiséggel. A fejlett szocialista

személyiség-jegyeket is ezekben a szférákban keressük, illetve az ezzel kapcsolatos feladatokat ezekkel összefüggésben határozzuk meg.

A műveltség eszköze és eredménye a személyiség kibontakoztatásának is, nem külső tartozéka az embernek, hanem része, nem rajta van, hanem maga az ember. A műveltség kifejezője a valóság tudatos megismerésének, benne a felismert szükségszerűség ölt testet, ugyanakkor a felismert szükségszerűség szellemében való cselekvés, az ebben megnyilvánuló szabadság szintén kifejezője a műveltségnek. Engels írja az Anti-Dühringben, hogy minden lépés előre a kultúra útján a szabadság felé tett lépés is. A kultúra - az egyéné is - tehát az emberi tevékenység szabadságának és tudatosságának kifejeződése. Ha az eddig elmondottakat egy mondatban kívánjuk megfogalmazni, azt kell mondani: a műveltség a személyiség tudatbeli és tevékenységbeli szabadságának szintje.

3.

Ha a műveltség az ember gyakorlati tetteiben van jelen - termelésben, közéleti tevékenységben, életmódban, megismerésben, stb. - akkor ebből lehet és kell levezetni a műveltség célját és eszközét. Cél, a gyakorlat minden részletében való mind magasabb szintre emelése, mind tudatosabbá és szabadabbá tétele. Ha ez a cél, - márpedig a végső cél ez, - akkor az iskola, a könyvnyomtatás, színházbajárás, a tudományos ismeretek elsajá-

titása nem a célok körébe tartozik, hanem az eszközökébe. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az ember mindent abból a szempontból kell, hogy értékeljen, hogy az milyen szerepet játszik a társadalommal, a természettel és önmagával folytatott harcában. Az ember egyre inkább fel akarja - és fel is használja - a természetet önmaga számára, mindig jobbra akarja tenni a társadalmat, harmóniát akar önmaga és a társadalom között és végül az ember miközben ezért küzd, miközben ezt teszi, magát is állandóan változtatja, éppen a végső cél, a szabadság érdekében.

A művelődés eredményeit tehát nem elégséges csak az eszközök használatáig vizsgálni, annak gyakoriságát számokban feltüntetni, hanem továbblépve keresni kell, hogy a használat eredményeként mi változott a gyakorlatban.

A műveltség mint állapot és a művelődés, mint folyamat, értékrendszer szempontjából kettős jellegű. Az értékelés rendszerében vizsgálhatjuk társadalmi szerepe szerint, akkor jellegét tekintve szociális értékekkel van dolgunk, és vizsgálhatjuk tartalma, a benne lévő értékek strukturája és gyarapodása szerint, ekkor kulturális értékekkel van dolgunk. Ezen túlmenően természetesen vizsgálható még az általános haladás, a történetiség összefüggésében is, és mérhető az emberi haladás általános folyamatában a saját történetének aspektusából is.

A műveltség sokféle elméleti kérdése közül a legizgalmasabb az egyén és a műveltség kapcsolatának elvi tisztázása, az itt ható törvényszerűségek feltárása. Az egyén és a művelődés kapcsolata önmagában is bonyolult kérdések egész sorát rejti magában, aminek minden részletre kiterjedő tárgyalása egy egész önálló mű témája lehetne. A műveltség fogalmának szempontjából mégis ki lehet emelni néhányat.

A műveltség eddigi felfogásánál abból indultunk ki, hogy minden társadalmi, történelmi változás központi figurája az ember. Minden az emberért történik és minden az ember közreműködésével. A változás folyamatában olyan dialektikus összefüggés van jelen, miszerint az ember olyan mértékben módosíthatja és változtathatja meg magát, amilyen mértékben módosítja és változtatja meg mindazon viszonyok egészét, amelynek ő maga az összecsomósodási pontja. Ebből következik, hogy ha az embert úgy fogjuk fel, mint folyamatot, pontosabban mint tetteinek folyamatát, akkor meghatározzuk az ember minden más tulajdonságát, vagy velejáróját is, meghatározzuk műveltségét is, hiszen **mindennek** az értéke abban rejlik, hogy az ember emberré válásának folyamatában a tett erejével birjon. Ebben az összefüggésben válik a műveltség is az ember számára külsődleges velejáróból az ember lényegi meghatározottságának részévé. Az új társadalom felépítése pl. függ az egyén megváltoztatásától - **benne műveltségének**

emelésétől, - de egyben a társadalom megváltoztatása az egyén megváltoztatásának feltétele is.

Mindenekelőtt tisztázni kell, hogy mi az ember specifikuma, és hogyan lehet ezt kapcsolatba hozni a műveltséggel, másrészt, hogy a legfontosabb emberi élettevékenység, a munka milyen szerepet játszik a művelődésben. Az ember specifikumának tisztázása azért fontos, mert a művelődést és a műveltséget nem lehet kapcsolatba hozni az ember egyes tulajdonságaival.

A kérdésre, hogy mi az ember, a történelem során sokféle válasz született. Arisztotelesz úgy válaszol, hogy az ember politizáló állat. Franklin szerszámkészítő állatnak nevezte. Mások beszélő állatnak, értelemmel bíró állatnak, érzelmi vagy értelmi lénynek, stb. nevezték. Ezek mind az ember különböző tulajdonságai. A művelődést és a műveltséget nem lehet ezekkel a tulajdonságokkal kapcsolatba hozni, mivel külön-külön és együtt sem adják az ember specifikumát. Marx szerint az ember a "gyakorlat módján léttel bíró lény". A gyakorlat az ember létének sajátos módja, létének általános módja, a világhoz és önmagához való viszonyának módja. A gyakorlat olyan univerzális alkotó, önlétretörő tevékenység, amiben és amivel az ember megvalósítja, létrehozza világát és benne önmagát. Ez a gyakorlat állhat különböző szinten. A gyakorlat szintjét a tudatosság és a szabadság jelzi. Minél tudatosabb és szabadabb ez a gyakorlat, annál emberebb ember az ember.

A műveltséget ezzel a gyakorlattal lehet kapcsolatba hozni, és ez egyben a gyakorlat szintjét is jelenti. Másoldalról a műveltségre azért van szükség, hogy ez a gyakorlat mind tudatosabb és szabadabb legyen.

Az embert úgy kell felfognunk, hogy nemcsak az ami, vagy ami volt, hanem az is, amivé lennie kell. Az ember viszont elsősorban azzal lesz azzá, amivé lennie kell, hogy termel. Itt valósítja meg elsősorban világát és önmagát. Az ember által létrehozott társadalom éppen a munka kapcsán különbözik a természettől. Nem véletlen, hogy a munka minden társadalom állandó kategóriája. Így az emberi létnek is. A munka változása egyben tehát a kultúra, a műveltség változása is. A munka, mint legfontosabb élettevékenység, a műveltség alakulása szempontjából is a legjelentősebb szerepet játszik. Nemcsak a műveltségbeli tartalmakat határozza meg, hanem a műveltség lényegét is. Mindebből következik, hogy arra a sokszor feltett kérdésre: milyen műveltségre van szüksége és lehetősége a ma élő embernek, elsődlegesen azt kell válaszolni; olyan ismeretekre, képességekre, készségekre, amelyek az embert a valóság átalakítására serkentik. Mi a tudást a cselekvés hatalmas serkentőjének, mozgatórugójának tartjuk. Konkrétan viszont azt válaszoljuk, olyan tudásra, ismeretekre, képességekre van szüksége a ma élő embernek, amilyen feladatok megoldására vállalkozhat és vállalkozik. A feladatokat viszont nem saját tetszése szerint jelölheti ki minden ember, hanem azok a társadalmi-történelmi fejlődés által meghatározottak.

Végül azt is ki kell emelni, hogy a műveltségben és a művelődésben, mint folyamatban mindig kollektív cselekedettel van dolgunk, emberek együttes tevékenységével, amelyre általában jellemző az adott kornak és az adott társadalomnak meghatározója, jellemzője egy olyan dialektikus viszony, amiben az egyén birtokba vett valamit a társadalom egész kulturájából, de önmaga is új értékekkel mindig kiegészíti azt. Ezért az egyén műveltsége részben kevesebb, mint a társadalomé, és részben több is annál.

5.

A műveltség régi felfogásának bírálata napjainkban a társadalom történelmi fejlődésében végbemenő forradalmi változásnak az eredménye. A kulturális forradalom, mint a szocializmus felé való haladás törvényszerű velejárója, már alapvető célkitűzéseivel is tagadja a régi műveltség-ideált. A szocialista kulturális forradalom, amikor célul tűzi ki, hogy forradalmat hajt végre a gondolkodásban, a tudásban, az izlésben, az igények területén és a magatartásban, akkor elsődlegesen olyan összefüggéseket fogad el alapul, mint a munka és műveltség, a közéletiség és műveltség, stb., amelyben a műveltség egyszerre jelenik meg az eredmény és az eszköz szerepében.

A marxista szemlélet abból az alapigazságból kiindulva, hogy az embert a gyakorlat és azon belül a munka tette emberré és ma is az minden változás alapja. A műveltséget is éppen ezért elsősorban a mindennapi gyakorlattal összefüggésben vizsgálja.

A korszerű műveltség a számunkra éppen ezért elsősorban szocialista műveltséget jelent. A szocialista elmélet a műveltséget mindenekelőtt a gyakorlati tevékenységgel egységben vizsgálja. A mi számunkra idegen a munkától elszakított műveltség, vagy a műveltségtől elszakított munka. A marxista felfogás abból indul ki, hogy a műveltség nem külsődleges tartozéka az embernek, hanem minden tevékenységének része, feltétele és eredménye. A műveltség számunkra csak olyan más kérdésekkel együtt jelentkezik, mint hogy mi az ember és mivé lehet, vagy hogy miben fejeződik ki az ember tökéletesedése. Emberré válás, munka, műveltség, ezek a fogalmak egygyé-ötvtöződve képezik alapját annak az elméletnek és gyakorlatnak, amelynek talajáról bíráljuk a régi, kapitalizmusból örökségként ránkmaradt műveltség-ideált és fogalmazuk meg saját elképzeléseinket.

Az izlés mint műveltségtartalom

Az izlés, mint az ember műveltségének egyik meghatározója **ugy van jelen az emberi tevékenységek összességében, mint ahogyan a műveltség jelen van.** Az izlésről, mint műveltségtartalomról beszélhetünk a termelés, a közéleti tevékenység, a fogyasztás, a magatartás és a megismerés kapcsán. Az izlés **ugyanugy** jelen van az emberi tevékenység minden mozzanatában, mint a világnézet vagy a tudás. Természetesen a jelenlét lehet különböző szintű és tartalmu, mint ahogyan ez a műveltség egészével kapcsolatban is kimutatható.

Az izlésnek, mint műveltségtartalomnak a meghatározásakor is le kell számolni egy régi, az osztálytársadalmak alapján kialakult izlés-felfogással. Az izlésről is elmondható - mint a műveltség egészéről, - hogy az nem külső tartozéka az embernek, nem ruha rajta, hanem az ember belső meghatározottsága, ami együtt fejlődik, változik az emberrel, mint egészszel.

Az izlésről is, mint a műveltségről, természetesen sokféle nézet és elképzelés él ma mind a teoretikusok, mind a közember gondolkodásában. A marxista felfogás abból a materialista alapelveből indul ki, hogy a társadalmi fejlődés, a társadalmi gyakorlat folyamatában az ember megszerezte annak képességét is, hogy a környező valóság jelenségeit ne csupán tudományos vagy morális, hanem esztétikai értelemben vett szép elveinek szemszögéből is észlelje. Eszerint az esztétikai ítélet tárgya lehet a természet, az ember, a társadalmi élet jelenségei és az emberi tevékenység eredménye minden szinten, a termeléstől a művészi alkotásig. Rubinstein erről a következőket írja: "az izlés és a társadalmi tevékenység minden területe között összefüggés mutatható ki."

/Általános pszichológiai alapjai Bp.1964. 989. o./

Az izlés tehát az ember esztétikai értelemben vett értékelő képessége, ami mindig jelen van, az emberi gyakorlat során csupán tartalma, tudatossági foka, színvonala változó. Ebből következik, hogy ha az izlés, az esztétika a szép igénye sze-

rinti választás, akkor nem elégedhetünk meg azzal, hogy ez csak a művészetek összefüggésében van jelen. A szép jelen van a természetben, a munkában, az emberi magatartásban, sőt még a politikai tettekben is. Az ember ahogyan - tudatosan vagy ösztönösen - választ, aszerint, hogy valami jó vagy rossz, igaz, vagy hamis, ugyanígy minden választásban benne van a szép értelmében való választás is.

Az izlést az jellemzi, hogy a közvetlen értékek megítélésének formájában nyilvánul meg, ellentétben például a valóság tárgyairól alkotott teoretikus ítéletekkel. A környezet közvetlen emocionális-esztétikai értékelése /tetszik, vagy nem tesz/ megmutatja, milyen esztétikai érzéseket, élményeket választanak ki az emberben a tárgyak, jelenségek, művészeti alkotások, ezek esztétikai élvezetet jelentenek-e az embernek. A jó izlés olyan képességet jelent, amely örömet vált ki az igazán szép hatására, azt az igényt, hogy újra felidézzük és létrehozzuk a szépet a munkában, az életmódban, az ember magatartásában, a művészetben.

A jó izlés nem egyszerűen a gyönyörködés, az emocionális viszony létrejöttét jelenti, hanem olyan képességet, amely birtokában képes az ember a valóságos szépet megkülönböztetni, képes befogadni és létrehozni azt úgy a munkában, mint a mindennapi életben, az emberek magatartásában, viselkedésében, nem utolsósorban a művészetben. A hangsúly itt is, mint az egész műveltség esetében, a gyakorlatban való funkcionalitáson van.

Az izlés, habár elsősorban nem tudati kategória, de végül az is, mivel szerves kapcsolatban van a tudással, a politikai, esztétikai, filozófiai, stb. nézetekkel. Az izlés is magán hordja a társadalmi érdekből fakadó jegyeket, vagyis alapvetően függ a társadalmi viszonyoktól. Az izlés is mindig valóságos értékeket fejez ki, az esztétikai és etikai értékek sokaságát foglalja magában, mindazokat, amelyek az ember társadalmi gyakorlatának folyamatában létrejönnek. Az izlés tehát értékítélet is, és mint ilyen közvetlenül magán hordja az ideológia, a világnézet jegyeit, vagyis ez azt jelenti, hogy pl. nemcsak a művészi alkotásban testesül meg valamilyen világnézet, hanem az alkotással kapcsolatba kerülő ember izlésében is. Többek között ez az oka annak, hogy az izlés ilyen vagy olyan formájának uralkodóvá válása a történelmi fejlődés egyik, vagy másik szakaszában magán hordja az uralkodó társadalmi viszonyok alapvető jegyeit.

A műveltség különböző tényezői között dialektikus kapcsolat áll fenn. Arról már szóltunk, hogy a műveltség általános szintje és jellege alapvetően meghatározza az izlés szintjét és jellegét. Összefüggésük dialektikájának ez azonban csak egyik oldala. A másik oldal az, hogy a kialakult izlés is befolyást gyakorol a műveltség más összetevőinek változására, tudásváltozásra, magatartásra, stb. Közismert, pl. hogy a szép felfedezése a matematikában vagy a természettudományok bármelyikében hogyan ösztönöz a további megismerésre.

Az izlés jellemzése kapcsán utalni kell arra is, hogy az izlés fejlődésében is vannak fokozatok. A természet és társadalom produktumait meg lehet érteni és lehet velük csak érzelmi kapcsolatba kerülni. Az izlés alacsonyabb fokán csupán az érzelmi kapcsolat jön létre, ami abban fejeződik ki, hogy valami ösztönösen tetszik, vagy nem tetszik. Egy szobor, zenemű, egy kép, egy ház, vagy városkép, gép, szerszám olyan emberre is hathat, aki először találkozik ilyen produktummal. Ebben a kapcsolatban nem kerül sor esztétikai érték szerinti összehasonlításra, a rokon és ellentétes vonások megkülönböztetésére, esztétikai értékítéletre.

Az izlés fejlettebb formája, amikor a természet és társadalom különböző alkotással való kapcsolatban már fontos szerepet játszik a tudás, a tájékozottság. A tudás birtokában az ember már képes az összehasonlításra, az alkotás eszközeinek ismeretében képes a mesterségbeli színvonal megállapítására. Az ilyen izlés már abban az ítéletben, hogy tetszik vagy nem, azt is kifejezi, hogy az alkotásban meglévő és elemezhető értékkülönbségek ismerete alapján döntött.

Tehát ennek megfelelően az izlés két alapvető fokozatáról beszélhetünk: a szép iránti fejletlen vagy ösztönös vonzódásról és a fejlett izlésről. /Ez pl. a művészet esetében azt a képességet jelenti, amellyel az ember megkülönbözteti a valóságos művészi értéket a művészi formanyelvet bitorlógiccstől./ Mindkettőnek a kifejeződése egyaránt: tetszik vagy nem tetszik. Ez azonban még nem ad választ arra, hogy

ha valakinek valami tetszik, akár ösztönösen, akár tudatosan, az a valóságban értékes alkotás-e.

A társadalom izlésszintjét mindig a társadalom alapvető jellemzői, körülményei szabják meg. Az izlés egyáltalán nem semleges változó, hanem társadalmi tényezők egész sorának hatására változó, alakuló jellemzője az embernek. Az egyes ember izlését multja és életkörülményei, munkája, iskolázottsága, műveltség szintje, tapasztalatai, otthoni viszonyai és baráti kapcsolatai, jövedelme, szabad ideje és így tovább határozzák meg. Vagyis ez azt jelenti, hogy e sok tényező hatása többé-kevésbé zárt rendszerré formálódva alkotja az izlést. Egy-egy ember kialakult izlésvilágába elsősorban csak azok a megnyilvánulások kerülhetnek be, amelyek összhangban vannak az egész embert jellemző társadalmi gyakorlattal, közülük is elsősorban a munkával és a megismeréssel. Ezt, a mondhatnánk törvényszerű függést az sem változtatja meg, hogy az ember "privát szférájában" szinte kizárólagosan szubjektív tényezők dominálnak.

Végül az izlés általános jegyeinek jellemzésénél utalni kell arra a tévedésre, hogy az izlést csak a művészetekkel hozzák kapcsolatba. Az izlés fogalmát sokszor tévesen lecsúszkítik a művészi produktumok közötti választás képességére, pedig a művészi izlés, bár az egész izlés tartalmára alapvetően rányomja a bélyegét, de mégsem azonos vele.

Nem kevés az olyan tanulmányok száma ahol a szerzők azt bizonygatják, hogy milyen elmaradott a magyar társadalom tömegeinek ízlése. Érvként a művészetekhez való viszonyt vizsgálják és abból vonnak le végkövetkeztetést. Gyakran írják a következőket: meglehetősen szűk adattal rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy körülbelül mekkora réteg tekinthető a legfejlettebb, legmagasabb rendű művészet közönségének; a koncertek és operaelőadások látogatóinak aránya például körülbelül a nagyvárosi lakosság 3-10 százalékát teszi ki; a művészfilmek látogatottsága is félmillió és egymillió között van, tehát 10 milliós lakosságunk 5-10 százaléka; a képzőművészeti kiállítások látogatottsága valamivel kisebb; a legsikeresebb kiállításokat közel félmillió érdeklődő keresi fel, tehát ebben a művészeti ágban 2-5 százalékra becsülhetjük az arányt, stb.

Az ilyen ítélezésekben tehát a művészi termékek közötti választás válik egyoldaluan az ízlés egyedüli kritériumává.

Az ember és környezete - természet, társadalom - közötti kapcsolat megteremtésének sokféle formája között a művészet bár igen fontos, de mégis csak egy a sok közül. Az ember környezetében a szépnek, jónak, stb. nemcsak a művészetek a hordozói, hanem a munka is, az emberi kapcsolatok is, és még sok minden más. A jónak és szépnek felismerése a környezetben, elfogadása vagy az elfogadott ideál szerinti alakítása a környezetnek, éppen ezért nemcsak a művészeteken ke-

resztül történhet. A művészetek mégis fontos szerepet játszanak az izlés formálásában, mert bennük közvetlenül jelenik meg az esztétikum és gyakorol hatást az emberre.

Az izlésbeli elvárások minden társadalomban megfogalmazást nyernek ideál formájában. Így van ez a mi esetünkben is, amikor a szocializmust építő társadalomban a marxizmus-leninizmus jegyében határozzuk meg a szocialista ember műveltségét és benne izlésbeli jellemzőit.

Az izlés-ideál nem valami elvont, a művészetek belső fejlődésének mozgását követő tartalmi meghatározottság, hanem szervesen kapcsolódik a társadalom fejlődéséhez, mindennek előtt célkitűzéseseihez. Az izlés-ideálban helyet kell kapni olyan tartalmi követelményeknek, mint a szellemi gazdagság, az erkölcsi tisztaság, a fizikai képesség, stb. Az izlésben szerves egységben jelenik meg az esztétikai és etikai elvárásnak vagy igénynek olyan komplex egysége, amiben a szép és jó, a szép és becsületes, a rut és rossz stb. egymás kiegészítőjeként, kísérőiként jelennek meg. Az izlés alapfogalmában - tetszik, nem tetszik - egyaránt benne vannak az etikai, a jó és rossz, és az esztétikai szép és csunya ítéletek. Ebben a viszonyban kifejeződik a magasztos érzelmek beteljesüléséért folyó harc, ami egyben harc a rutság, az alantas ösztönök ellen, stb. Ez a viszony nem korlátozódik a művészetekkel való kapcsolatra, hanem szerves része a termelő munkának, a társadalmi együttélésnek, az életmódnak és általában a kulturának.

Az izlés-ideálban is mint szintézisben benne van mindig a vágy, a realitás, a cél és az eszköz, a múlt és a jövő. Az így megfogalmazott ideál egyben mércéje lehet a szépről, a jóról alkotott elképzelésünknek is. Az izlés-ideál ilyen körülhatárolása ad lehetőséget arra is, hogy vele az emberek izlése mérhető legyen.

A valóságban - a természet és társadalom produktumaiban - meglévő esztétikummal az ember kétféle módon kerülhet kapcsolatba: közvetlenül vagy közvetve a művészi alkotásokon keresztül. A kétféle kapcsolat egymást kiegészítve képes csak maradandó nyomokat hagyni az emberben.

Az izlés tehát nem elszigetelt jelenség, sőt nem is "független változó", hanem része a társadalom egész műveltségének. Kimutatható, hogy egy-egy adott csoport izlése a legszorosabb kapcsolatban áll egyetemes műveltségi szintjével. Kivételes esetekben elképzelhető, hogy az izlésen belül pl. a művészi izlés megelőzheti a tudományos és ideológiai műveltséget, más esetekben elmaradhat tőle. Ez azonban nem lehet tartós, mivel ugyanazon társadalmi lét különböző megnyilvánulásai tartósan nem lehetnek különbözők, és azért sem, mert azok erősítik és segítik egymást.

Ha az izlés valami önálló meghatározottsága volna az egyénnek vagy a társadalomnak, ha minden alapvető emberi gyakorlat csak áttételesen hat rá, akkor mitől van a változása, miért tehetünk fejlődési üteméről, stb. Ha az izlés csupán nevelés útján alakítható, akkor üres szólamná válik, hogy

az új munkásosztály kialakulása együtt jár az új izlés kialakulásával. Az izlésváltozás elszakítása a műveltség változásától, a munka alkotó jellegének formálódásától, a világnézettől, stb. vezet el olyan szubjektív véleményekhez - amivel elég gyakran találkozunk - miszerint a felszabadulást követő első évtizedben már gyökeres átalakuláson ment át. Sőt gyakran forradalmi átalakulásról írnak a kérdéssel foglalkozók. Az izlésnek mint műveltségösszetevőnek elfogadásából adódik, hogy nem lehet egyetérteni azzal az elképzeléssel sem, miszerint az izlés felnőttkorban csak igen nehezen változtatható. Ez az állítás csak akkor volna igaz, ha az izlés önálló életet élne, ha olyan emberi meghatározottság volna, ami az életkorhoz kötött. Közismert viszont, hogy a felszabadulás után, amikor a társadalom forradalmi átalakulása megkezdődött, vele együtt indult meg az izlésbeli változás is. Sőt nem csak a változás megindulását lehet bizonyítani, hanem azt is - ezt több szociológiai felmérés igazolja - hogy az izlésfejlődés üteme egyenes arányban változott az össztársadalmi változások ütemével, a műveltség más alkotórészeinek változásával. Természetesen itt is külön kell választani az izlés "privát", tartalmi, szempontból "legszubjektivebb szféráját", /kedvenc étel, zsáner nő stb./ ahol a változás valóban ritkább és nem függ össze a társadalmi haladással. Az izlés mint műveltségtényező kapcsán végülis azt kell kiemelni, **ahogyan** a műveltséget sem tudjuk elképzelni a társadalmon kívül és felül, ugyanígy az izlést sem. Ahogyan a műveltség legnagyobb értékének a gyakorlatban való funkcionálását tartjuk, ugyanezt kell mondanunk az izlésről is.

x x x

Van egy ismert aforizma, miszerint "az izlésről nem lehet vitatkozni". Az izlésről nemcsak lehet, hanem feltétlenül szükséges vitatkozni, mert ez a jó izlés kialakításának, a rossz kijavításának egyik fontos társadalmi módszere; a rossz izlés nyilvános bírálatának az új izlés meggyőzés és nevelés útján való érvényesítése a módszere. Az izlés ahogyan nem veleszületett meghatározottsága az embernek, ugyan úgy nem is állandó és változtathatatlan. Az izlésre is igaz az a megállapítás, ami a műveltség egészére érvényes, hogy az mindig történelmi és társadalmi. A jó izlés objektív feltétele a társadalmi gyakorlatban mindig jelen van és mint ilyen, lehetővé teszi az izlés ennek megfelelő fejlődését. Ezért nem igaz az az elképzelés, hogy az izlés mindig konkrét egyénhez kötött, amiről nem lehet vitatkozni. Hogy mi a jó izlés, vagy mi az, ami az izlésben rossz, mindig társadalmi meghatározottsággal bír, éppen ezért az általános jegyek keresése képezheti az alkotó viták tárgyát.